

Diskurs identiteta kroz djela Michela Foucaulta

Milanović, Goran

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Department of Cultural studies / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odjel za kulturologiju**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:156:740827>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the diploma theses of the Department of Cultural Studies, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Odjel za kulturologiju

DIPLOMSKI RAD

Osijek, 2014.

Goran Milanović

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Odjel za kulturologiju

DIPLOMSKI RAD

DISKURS IDENTITETA KROZ DJELA MICHELA FOUCAULTA

Osijek, 2014.

Goran Milanović

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Odjel za kulturologiju

ZNANSTVENO PODRUČJE: Interdisciplinarno područje društvenih i humanističkih znanosti

ZNANSTVENO POLJE: Teorije identiteta

ZNANSTVENA GRANA: Kulturalni menadžment

TEMA: Diskurs identiteta kroz djela Michela Foucaulta

PRISTUPNIK: Goran Milanović

TEKST ZADATKA:

Ovaj diplomski rad propituje položaj i ulogu identiteta u djelima francuskog filozofa i poststrukturalista Michel Foucaulta. Iako je većinski istraživao odnos moći i znanja, kao i različite alteracije subjekta autoriteta, Foucault je u svojim djelima se konstantno doticao i identiteta, kao spona između njegovih drugih ideja i misli.

Ključne riječi: identitet, Michel Foucault, moć, znanje

Osijek, 2014.

Mentor:

Doc. Dr. sc. Kristina Peternai Andrić

Predsjednik Odbora za završne i
diplomske ispite:

Doc. Dr. sc. Ivana Žužul

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

ODJEL ZA		
KULTUROLOGIJU		
DIPLOMSKI RAD		
Prilog:	Izrađeno:	
Mj:	Broj priloga:	
Pristupnik: Goran Milanović		

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. MICHEL FOUCAULT	7
3. TEORIJA DISKURSA I FOUCAULT	9
4. FOUCAULT I IDENTITET	10
5. SEKSUALNOST I IDENTITET	13
6. LUDILO I IDENTITET	17
7. MOĆ/ZNANJE I IDENTITET	21
8. ZAKLJUČAK	24
LITERATURA	25

1. UVOD

Michel Foucault je bio jedan od najznačajnijih mislilaca 20. stoljeća. Identificira ga se kao filozofa, književnog teoretičara, povjesničara. No, može li se Foucaulta promatrati kroz prizmu ovih identiteta? Ili je Foucault, koji je imao jasan stav o identitetu, mnogo više? „Ništa u čovjeku, čak niti njegovo tijelo, nije dovoljno stabilno da posluži kao osnova za samoprepoznavanje ili pak za razumijevanje drugih ljudi”¹. Dakle, ljudi nemaju „pravi” identitet unutar sebe, identitet se komunicira s drugima putem interakcije, ali nije fiksna, nego se mijenja te je nestalna konstrukcija. Tako i za Foucaulta ne možemo reći da je bio samo sve navedeno, već mnogo više, a opet nije potpadao pod sumnju previše identiteta, poput Baumanove kolegice Agnes Heller, koja je bila Mađarica, Židovka, Amerikanka i filozof, što je, smatrala je, bilo previše identiteta za jednu osobu². A Foucault je svom formalnom dijelu mogao dodati i druge identitete, poput kuhara, homoseksualca, autora, zlatne ribice (kao dijete htio je postati zlatna ribica kada odraste³) ili transdiskurzivne osobe. Upravo ovaj pojam, transdiskurzivnosti, je Foucault uveo u teoriju, a označava kako, npr. Foucault nije samo autor knjige nego i teorije, tradicije ili discipline⁴.

U ovom diplomskom radu, osim samog dijela pregleda Foucaultovih teorija o identitetu, bit će riječi i o dvije njegove iznimno značajne knjige. To su „Istorija ludila u doba klasicizma“ i „Istorija seksualnosti“. Naime, djela predstavljaju izuzetan povijesni pregled obje teme, kao i odnos društva prema određenim „devijantnim“ skupinama, bili oni luđaci ili seksualno aktivni ljudi. No, ispod površine krije se zapravo još jedan pregled identiteta i reprezentacije istog prema društvu i zajednici. Namjera ovoga rada je zagrebat i ispod te površine i saznati kako je Foucault identificirao te skupine u svojim djelima.

¹ Hall, Stuart, „Kome treba identitet”, u: Duda, Dean (ur.), *Politika teorije*, Zagreb, 2006. str. 367

² Bauman, Zygmunt, *Identity*, Cambridge, 2004., str. 13

³ Horrocks, Chris –Jevtić, Zoran, *Introducing Foucault: A Graphic Guide*, New York, 1997., str. 3

⁴ Ibid., str. 5

2. MICHEL FOUCAULT

Michel Foucault je rođen kao Paul - Michel Foucault 15. listopada 1926. godine u Poiteirsu, malom gradu u Francuskoj. Studirao je filozofiju, a humanističke znanosti je zadužio svojim djelima poput „Povijest ludila u doba klasicizma“, „Riječi i stvari“, „Povijest seksualnosti“ i „Nadzor i kazna“. U svojim radovima najčešće se bavio marginama ljudskog društva, a na pitanje zašto je to tako odgovarao je kako su oni dio našeg društva, iako ih nismo svjesni, a zapravo su rezultat određene povijesne promjene. Još neke od tema kojima se bavi u svojim radovima su stega, kažnjavanje, preziranje, nada, poredak stvari, mržnja, tuga i civilizacija, a razlog tomu jest taj što je svaki njegov rad zapravo dio njegova biografije, njegova života. Radio je u psihijatrijskoj bolnici tri godine, a nakon toga odlazi u Švedsku gdje započinje pisati povijest svoje prakse (tada nastaje djelo „Ludilo i civilizacija“). Njegovo drugo djelo „Nadzor i kazna“ nema izravne povezanosti s njime, a na pisanje je utjecala scena kada je u Tunisu vidio osobe zatvorene radi političkog opredjeljenja. U njegovim djelima prevladava koncept klasike i renesanse, no tvrdi kako „i dijete treba imati pozitivan pogled na svoje djetinjstvo i da ono ne treba biti uzrok agresiji i nerazumijevanju, a ako je, ono treba biti izbačeno, zaboravljeno.“⁵ Najviše je volio čitati Faulknera, Thomasa Manna i Malcolma Lowryja, a smatrao je kako je Nietzsche bio otkriće za njega. Čitao ga je s velikom strašću, a zbog njega je promijenio svoj način života, napustio posao i Francusku, te postao stranac prema Francuskoj i načinu života Francuza. Žalio je što nije imigrirao u Ameriku jer tvrdi kako tamo ima puno više mogućnosti, a i ne bi osjećao pritisak za integracijom. U svom djelu „Nadzor i kazna“ razvio je ideju humanosti, a ta „ideja o čovjeku jest normativna i, pretpostavlja se, univerzalna. To ne znači da se trebamo riješiti onoga što zovemo ljudskim pravima i slobodom, već da ne možemo reći kako su ljudska prava i sloboda vezana uz određene granice.“⁶ Godine 1970. Foucault je pozvan na „College de France“, gdje u svom nastupnom predavanju „Red diskursa“ oblikuje program istraživanja sustava diskursa pod aspektom moći. Iako je za života isticao kako ne želi nikada pisati vlastitu autobiografiju, kao i da ne želi da se o njemu pišu biografije, želja mu nije bila uslišana, jer potonjih ima na pretek.

⁵ H. Martin, Luther i dr., „Truth, Power, Self: An Interview with Michel Foucault - October 25th, 1982“, u *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*, London, 1988. str. 9

⁶ Ibid., str. 12

Umro je u Parizu od posljedica zaraze HIV-om, 1984. godine. Bio je prva javna ličnost u Francuskoj koja je umrla od posljedice ove bolesti.

3. TEORIJA DISKURSA I FOUCAULT

Teorija diskursa javlja se sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Djelokrug istraživanja dotiče se populističke i nacionalističke ideologije, političke konstrukcije društvenih identiteta, pitanje oblikovanja identiteta, stvaranja novih ideologija, ponašanje glasača i donošenje političkih odluka. Također, analizira i društvene i političke znanosti, nacionalizam, eugeniku, medije i drugo.

Razlikujemo tri generacije teorije diskursa. Prva generacija obuhvaća diskurs u okvirima lingvistike, „kao jezičnu jedinicu najviše razine, koja je veća od rečenice i koja se fokusira na semantički aspekt izgovorenog i pisanog teksta“⁷. Ona se fokusira na istraživanje "veze između govornikova socioekonomskog statusa i njegova rječnika, dok analiza sadržaja pojašnjava uporabu pojedinih riječi, vrsta riječi i kombinaciju riječi.

Druga generacija teoretičara diskursa, uglavnom pod utjecajem fenomenološko-hermeneutičkog pristupa i rada Michela Foucaulta, povezuje analizu diskursa s analizom

odnosa moći. On nije reduciran samo na izgovoreni ili pisani tekst, već se proširuje i na opsežan set društvenih praksi. Društvenu praksu tako konstituiraju diskursi, među kojima postoje određeni odnosi moći.

Treća generacija proširuje pojam diskursa na sve društvene fenomene. Diskurs se više ne odnosi na određeni dio sistema, nego se podudara s društvenim. Za tu su generaciju subjekti konstruirani u diskursu i diskursom. Inspirirani radom mnogih poststrukturalista, kao što su između ostalih Roland Barthes, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jacques Lacan, Julia Kristeva i Jacques Derrida, pripadnici ove generacije potpisuju „široko shvaćanje diskursa kao sustava, odnosno značenjskih praksi koji je nastao povijesnim i krajnje političkim intervencijama.“⁸

⁷ Božić - Vrbančić, Senka, „Diskurzivne teorije i pitanje europskog identiteta“, u *Etnološka tribina*, vol. 35., br. 31., Zadar, 2009., str. 11

⁸ Ibid., str. 11

4. FOUCAULT I IDENTITET

Kao što je već napomenuto, Foucault je imao jasan stav o identitetu. Konkretno, ljudsko tijelo nije moglo se prihvatiti kao opcija za raspoznavanje, odnosno identificiranje, jer je nestabilna tvorevina. Pojedinaac se „proizvodi“ kroz različite diskurse, te shodno tomu je i produkt diskursa, a tijelo prolazi kroz radikalnu dekonstrukciju, „pomoću historijskih, genealoških i diskurzivnih tvorbi“⁹. Ideja da otkrijemo autentično „ja“, iluzija je modernog doba, jer, kako ističe Foucault, ne postoji *a priori* objektivna istina o nama samima. Mi smo povijesna bića koja su proizvedena kroz povijest.

No, iako se u mnogim djelima Foucault doticao identiteta, bilo direktno ili indirektno, najviše ga je analizirao u kontekstu djelovanja znanja i moći. I tu je imao posebno stajalište, odnosno, smatrao je da „ako se odmaknemo od vlastite opsesije identitetom, možemo pronaći nešto bolje: slobodu“¹⁰. Naime, moderni, a i postmoderni (Foucault je, inače, mrzio da ga se proziva postmodernistom, preferirao je titulu kritičara moderne) identiteti su proizvedeni putem disciplinarnih režima koji nas ograničavaju i definiraju u limitima i granicama normalnosti i devijantnog ponašanja. Prema Foucaultu, kada idemo u potragu za sobom i našim značenjem, ono što pronađemo su kategorije identiteta proizvedene kroz režime znanja i moći, koji služe kao granice između normalnosti i devijantnosti, i koje nadziru te granice kroz mehanizme samo-nadgledanja. Stoga, ne samo što su socijalne kategorije i identitet karaktera i ono što mi razumijemo kao duboko sebstvo proizvodi binarnih kategorija, ljudi se konstantno moraju boriti kako bi ispunili njihove zahtjeve. „Stoga, radije nego da izbjegnemo određene socijalne pozicija, moramo biti vrsta bića koja vjeruje da unaprijed određeni identiteti definiraju naš karakter“¹¹. Kada se moderni subjekt upita „Tko sam ja?“ i uključi se u proces samo-ispitivanja koje njegovo pitanje zahtijeva, identitet koji se otkrije je talog normalizacije i lukavosti režima moći. Pitanje „Što znači meni“, kao pitanje mog identiteta, nije samo moderno; ono je specifična moderna potreba, nastala u modernim režimima moći, koje ja potražujem kako aktivni agent u konstantnom procesu samo-analize, radi otkrivanja istine o sebi, radi klasifikacije sebe u socijalnim kategorijama. „Moje najdublje želje, moje jezgrene vrijednosti, moraju biti ispitane, kako bi se zaključilo jesam li normalan

⁹ Hall, Stuart, „Kome treba identitet“, u: Duda, Dean (ur.), *Politika teorije*, Zagreb, 2006. str. 367

¹⁰ Weir, Allison, „Modern identities between Taylor and Foucault“, u *Philosophy & Social Criticism*, vol. 35, br. 5, Waterloo, ON, Canada, 2009., str. 535

¹¹ Ibid., str. 538

ili devijantan. Moderni individualac je proizveden kroz discipline u kojima je on opisan, osuđivan, mjeran, uspoređivan s drugima; no istovremeno i individualac koji je se mora trenirati i popravljati, klasificirati, normalizirati. A moderna individua je aktivan agent u tom procesu¹². Foucault je smatrao kako postoji sustav moći koji onemogućuje diskurs i znanje; moć koja nije vidljiva samo u cenzuri već i tiho prodire u pore čitavog ljudskog društva. „Zadaća intelektualca je obrana od ovakve vrste moći, koja ga čini instrumentom „znanja“, „moći“, „svjesnosti“ i „diskursa“¹³. Foucault nadalje spominje usporedbu zatvora s obrazovnom ustanovom do čega dolazi zbog individualne percepcije o tome kako je moć „uvježbana“ na ljudima. Gledajući trenutno stanje, moć je ta koja stvara globalno viđenje; sve vrste represije se lako sabiru gledajući s aspekta moći. Kako glavni paradoks stoji u onome „vladajući“ jer moć uistinu nije u njihovim rukama, pitanje koje se postavlja jest: „Tko ima moć?“. Teško je reći tko ima moć, ali je sasvim jasno tko tu moć nema. Ako već postoji odlučnost za borbu protiv moći, tada svi oni kojima je vježbanje moći donijelo štetu, oni koji ju smatraju nesnosnom, mogu započeti borbu na svom području i na osnovu svoje aktivnosti (pasivnosti).

Određene vrste kriminala, poput ubojstva oca su dobar primjer kaznenih djela protiv poretka, kao i protiv političkog poretka. Oni ne predstavljaju samo štetu učinjenu interesima nekih drugih pojedinaca ili čak cjeline pojedinaca koji čine društvo. Oni predstavljaju povredu reda, kidanje stvari iz svog mjesta kao što je bilo prije. Stoga, kazna nije samo stvar nadoknade štete koja je nanesena, ili uklanjanje opasnog kriminalca, ili zastrašivanja drugih. Jasno je da je jedna od stvari koja nas čini toliko različito od ljudi iz tog doba je da je cijela pozadina pojma reda nestala za nas. To je bilo spojeno u stanovitom smislu pregleda razvoja suvremenog identiteta, osjećaja smo slobodni, samostalno definiranog subjekta čije razumijevanje vlastite esencije ili njihove paradigmatičke svrhe proizlazi iznutra, a ne više od navodnog kozmičkog reda u kojem se nalaze. No, to nije cijela priča, nismo samo izgubili pozadinsku racionalnost. To je također dokaz da je novi pojam dobra nastao. To je ono što se definira često kao moderni humanizam. „Dobili smo od osamnaestog stoljeća zabrinutost za očuvanje života, za ispunjavanje ljudskih potreba, te prije svega za ublažavanje patnje, što

¹² Ibid., str. 537

¹³ Foucault, Michel, Gilles Deleuze. „Intellectuals and Power“, u: F. Bauchard, Donald (ur.), *Language, Counter-Memory, Practice: selected essays and interviews by Michel Foucault*, Ithaca, NY, USA, 1980., str 208

nam daje potpuno drugačiji skup prioriteta od naših predaka. To, a ne samo gubitak njihovog naslijeđa, čini nam se barbarski¹⁴.

Nova filozofija kazne ne smatra se inspiriranom humanizmom, nego potrebom za kontrolom. Odnosno humanizam sam čini se shvaćen kao svojevrsna strategija novog načina kontrole. Novi oblici znanja služe ovome. Ljudi se mjere, svrstavaju, ispituju na razne načine i tako se čine boljim subjektima u kontroli koja teži normalizaciji. Konkretno, Foucault govori o liječničkom pregledu, te o raznim vrstama pregleda koji su se pojavili. Daleko od objašnjavanja uspona ove nove tehnologije kontrole u smislu modernog identiteta čovjeka kao pojedinca, Foucault želi objasniti suvremeni pojam individualnosti kao jedan od svojih proizvoda. Ova nova tehnologija donosi modernog pojedinca kao cilj kontrole. „Biće koje je na taj način ispitano, mjereno, kategorizirano, i napravljeno ciljem politike normalizacije je ono kojeg definiramo kao modernog pojedinca“¹⁵.

U svojim kasnijim radovima Foucault je uveo koncept subjekta koji čezne i „tehnologije sebstva“. Tehnologije sebstva dopuštaju pojedincima da sami ili uz tuđu pomoć izvedu određeni broj radnji na svom vlastitom tijelu i duši, mislima, ponašanju i načinu bivanja tako da se transformiraju kako bi postigle određeno stanje sreće, čistoće, mudrosti, savršenstva ili besmrtnosti¹⁶. Ova tehnologija istovjetna je s Foucaultovim mišljenjem o umjetnosti i objektu, posebice vezano uz individualca. Naime, Foucaulta je čudila činjenica da je u društvu umjetnost postala povezana samo s objektima, a ne s životom. „Umjetnost je nešto što je specijalizirano i čime se bave eksperti koji su umjetnici. Ali ne bi li mogao svačiji život postati umjetničko djelo? Zašto bi svjetiljka ili kuća bili umjetničko djelo, ali ne i naš život? Iz ideje da naše sebstvo nije dano nama, mislim da postoji samo jedna posljedica: moramo stvoriti sebe kao umjetničko djelo“¹⁷.

¹⁴ Taylor, Charles. „Foucault on freedom and truth“, u *Political Theory*, vol. 12, br. 2., New York, 1984., str. 154 – 155

¹⁵ Ibid., str. 157

¹⁶ Božić - Vrbančić, Senka, „Diskurzivne teorije i pitanje europskog identiteta“, u *Etnološka tribina*, vol. 35., br. 31., Zadar, 2009., str. 15

¹⁷ Rabinow, Paul (ur.), *The Foucault Reader*, New York, 1984., str. 351 – 352

5. SEKSUALNOST I IDENTITET

Foucaultova ideja je da posjedovanje seksualne prirode je sam proizvod od načina znanja dizajniranih kako bi bili predmet kontrole. Naše prihvaćanje da imamo takvu prirodu čini nas objektom takve kontrole. Za sada ga moramo pronaći i postaviti naše živote prema njoj. Pri pronalasku nam je potrebna pomoć stručnjaka koji zahtijevaju da se stavimo pod njihovu njegu, bili oni svećenici davnih vremena ili psihoanalitičari ili socijalni radnici danas. A dio stavljanja sebe u njihove ruke je naše priznanje, uvjet da idemo dalje pokušavajući reći što nam se sviđa, kakva su naša iskustva, kako stvari stoje s nama. Ova cijela ideja je strategija moći. Ona pomaže uzroku kontrole dijelom u tome što nam se predstavlja kao enigma za koju trebamo vanjsku pomoć da se riješi, a dijelom u tome što je stvorena samu ideja seksa; ne, naravno ideje, želje, instinkta, nego razumijevanja seksualnosti kao mjesta ispunjenja ključnom za nas kao ljudskih bića. Pitanje o smislu našega života vezano je uz autentičnu prirodu naše seksualne žudnje.¹⁸ U svom djelu „Istorija seksualnosti“ Michel Foucault je istražio na koji se način odvija veza između seksualnosti i mehanizama moći. Utvrdio je da je seksualnost u velikoj mjeri proizvod moći i da svako doba kontrolira i uvjetuje načine na koje se seksualnost pojavljuje. U svom djelu Foucault utvrđuje metamorfozu društvenog diskursa o seksualnosti u 19. stoljeću koje, po njemu, rezultira stvaranjem specifičnih seksualnih identiteta, te prema tome, tvrdi da seksualnost nije transpovijesna ljudska esencija, nego moderni izum, proizveden kroz različite diskurse kao što su religija, znanost, književnost i medicina. Tako, govoreći o identitetu, govori o važnosti samokreacije: „Ako identitet postane problem seksualne egzistencije i ako ljudi misle da moraju otkriti svoj vlastiti identitet i da njihov identitet mora postati zakon, princip, kod njihove egzistencije; okrenuti će se onoj vrsti etike koja je vrlo blizu staroj heteroseksualnoj kreposti. Ako smo upitani da se dovedemo u vezu s pitanjem identiteta, to mora biti jedinstveni osobni identitet. Ipak odnos koji moramo imati sa nama samima nije onaj identiteta, već mora biti odnos diferencijacije, kreacije i inovacije¹⁹“. Posebno je zanimljivo prvo poglavlje Mi, viktorijanci koje govori o nametnutoj represiji prema seksualnosti. Era prosvjetiteljstva i prve naznake industrijalizacije u 17. i 18. stoljeću, seksualnost vraćaju u okvire prirodnog i prihvatljivog, a značajna tema proučavanja su rodne uloge. Važna je

¹⁸ Taylor, Charles. „Foucault on freedom and truth“, u *Political Theory*, vol. 12, br. 2., New York, 1984., str. 160 – 161

¹⁹ Foucault, Michel, „*Sex, Power and the Politics of Identity*“, New York, 1996. str. 385

pojava *Molly Houses* – zatvorenih klubova za muškarce, koji su imali, prema nekim autorima, veliku ulogu u nastanku „homoseksualnog identiteta i kulture“. Vjerojatno bi ljudsko otkrivanje seksualnosti značajno napredovalo da se nije dogodila viktorijanska era tijekom koje se seksualnost ponovo vraća pod kontrolu religije. U prigušivanju seksualnosti od 17. stoljeća do današnjih dana svakako da je svoj utjecaj imala i katolička crkva. Tako Foucault navodi iznimnu razliku u sakramentu ispovijesti, gdje se, prema učenju nekih moralnih teologa, poput Thomasa Tambourini, zahtijevalo od vjernika potpuna ispovijest: „položaj svakog partnera, pojedini stavovi, pokreti, pipanja, točan trenutak zadovoljstva“²⁰. No, kao zaseban i ključan instrument u prigušivanju seksualnosti, ipak se ističe vlast, odnosno moć, ali i novi pojam, satkan u 18. stoljeću: „stanovništvo“. Vlast spoznaje da nema samo doticaja s podanicima, nego sa stanovništvom, koji su pojava samo po sebi i koji imaju različita obilježja, poput stope rađanja, stope smrtnosti, plodnošću, statistike obolijevanja i slično. Stoga kreće analiza različitih obilježja stanovništva, poglavito onih vezanih uz seksualnost: stopa rađanja, zakonita i nezakonita rođenja, učestalost spolnih odnosa, pobačaji. Kako ističe Foucault, ovo je prvi put da se jedno društvo te njegova budućnost povezuje i sa brojem i vrlinom njegovih građana, ali i sa propisima o braku i svojom plodnošću. Inače, vezano uz prigušivanje seksualnosti, Foucault iznosi jednu zanimljivu opservaciju: „Naša je civilizacija jedina u kojoj zaposlenici posebnih službi primaju plaću zato da bi slušali svakoga kako im u povjerenju govori o svom seksu: obzirom da želja da se o tome govori i korist koja se od toga očekuje uvelike prelazi mogućnosti slušanja, neki su svoje uši izdali pod zakup“²¹.

Foucault tvrdi da smo povijest seksualnosti od 18. stoljeća proučili u smislu onoga što on naziva represivna hipoteza. Represivna hipoteza pretpostavlja da je nakon uspona buržoazije seks bio tretiran kao privatn i potisnuti. Dok je diskurs o seksualnosti ograničen na brak. Represivna hipoteza objašnjava da je bilo određenih mjesta u ispovijedi, u kojoj se o nepravilnim seksualnim osjećajima moglo govoriti sigurno. Foucault prepoznaje prostituciju i psihijatriju kao dva takva mjesta. Steven Marcus govori o ljudima koji su se okrenuli psihijatru ili prostituciji u viktorijansko doba kao o „drugim Viktorijancima“. Oni su stvorili svoj vlastiti prostor za diskurs o seksualnosti koji ih je oslobodio od granica konvencionalne moralnosti. Za Michaela Foucaulta korijenje homoseksualnog identiteta i suvremenog shvaćanja seksualnosti treba tražiti upravo u 19. stoljeću. Rađaju se nove znanosti – seksologija i psihijatrija, koje određena seksualna ponašanja – homoseksualnost, između

²⁰ Fuko, Mišel, *Istorija seksualnosti*, Beograd, 1978., str. 24

²¹ *Ibid.*, str. 13

ostalnih – izdvajaju kao zasebne kategorije, daju im nazive i definicije. Po prvi put se javljaju osobe koje se definiraju kao pripadnici tih *devijantnih* kategorija – što postaje i njihov društveni identitet. Tako se krajem 19. stoljeća objavljuju prvi znanstveni radovi na temu homoseksualnosti, te se stvaraju prve organizacije.

Scientia sexualis treće je poglavlje knjige, a govori o razvoju znanstvenih studija o seksualnosti, te pokušava iznijeti istinu o seksu - fenomen koji je, prema Foucaultu, svojstven zapadu. Scientia sexualis nastaje pod utjecajem psihoanalize koje autor svrstava u pokretače seksualne revolucije. Vrativši se utjecaju Katoličke ispovijedi, on je uspoređuje s psihoanalizom jer se temelji na procesu priznavanja. Foucault zaključuje da je scientia sexualis prisutna i u kulturi (priznavanje seksualne orijentacije), medicini (priznavanje bolesti), pravu (priznavanje zločina), obitelji (priznavanje majčinstva/očinstva, trudnoće), pedagogiji. Kao posve suprotno gledište na seksualnost, autor navodi ars eroticu koja je posve oprečna zapadnom pristupu laboratorijskog proučavanja seksualnosti i statističkih analiza. Dok je scientia sexualis usredotočena na priznavanje seksualne prakse i/ili seksualnog identiteta, ars erotica predstavlja istočnu percepciju seksa kao oblika umjetnosti, te predstavlja umijeće uživanja.

Ispovijed je također bila jedan od oblika utvrđivanja, ali i nametanja identiteta. Zapadna društva su 1215. godine na Lateranskom saboru regulirale ispovijed, koja je tako postala središnja uloga u poretku građanskih i vjerskih vlasti. Njena uloga je višestruka: utvrđivala je potvrđivanje položaja, identiteta i vrijednosti koje jedan pojedinac posjeduje, a „priznanjem“ su se iskazivala osobna mišljenja i djela. „Pojedinac je dugo dokazivao tko je i što je pozivajući se na druge i pokazujući svoje veze s bližnjima“.²² Na osnovu ispovijedi za nekoga se određivalo tko je i što je i na osnovu diskursa istine koju je otkrio o sebi, svojevolumno i primorano. „Ispovijedanje istine je upisano u srž procesa koju moć provodi individualizaciju“²³. U zapadnim zemljama ona je postala jedna od najcjeljenijih tehnika za proizvodnju istine, te smo od tada, kako ističe Foucault, postali društvo koje se neprestano ispovijeda. Ispovijed se uvrstila u mnoge radnje; u pravu, medicinu, pedagogiju i obiteljskim odnosima, ljubavnim vezama, u svakodnevnom životu i najsvečanijim prigodama. „Priznajemo svoje zločine, svoje grijehove, ispovijedamo svoje misli i želje, svoju prošlost i

²² Ibid., str. 69

²³ Ibid., str. 69

snove, ispovijedamo svoje djetinjstvo, svoje bolesti i nevolje, vatreno se zauzimamo za to da sa najvećom tajnošću kažemo sve ono što je najteže reći. (...) Čovjek je na zapadu postao životinja koja priznaje“.²⁴

A kako je javnost prihvaćala neplodne osobe? „A onaj tko je jalov pretvara se u nenormalnog: proglašavaju ga takvog i mora snositi posljedice“²⁵. Nenormalni ili luđaci tema su jedne od Foucaultovih najpoznatijih djela, „Istorija ludila u doba klasicizma“, a i tema sljedećega poglavlja u kojemu se istražuje poveznica ludila, luđaka i identiteta.

²⁴ Ibid., str. 70

²⁵ Ibid., str. 9

6. LUDILO I IDENTITET

Ludilo i bolest bili su u kasnom srednjem vijeku gotovo pa sinonimi, uz jednako zacrtan odnos društva prema ovim skupinama. Različite su metode postojale kroz povijesti pomoću kojih su se gradovi, ali i cjelokupna društva nosili s luđacima, a neke od tih metoda obradit će se u daljnjem tekstu. No, ono što je zapanjujuće u današnje vrijeme i što se smatra diskriminirajućim ponašanjem, nekoć je bilo dio života, gotovo tradicija. Tako Foucault navodi kako su mnogi oboljeli od gube ili za koje se sumnjalo da boluju od te bolesti, i nakon nestanka i povlačenja bolesti, ostali društveno označeni, isključeni, odnosno bili su „nametljiva i grozna figura koja se uklanja tek pošto se oko nje ocrta jedan sveti krug“²⁶. Vidljiv je ovdje bio utjecaj crkvene zajednice na živote gubavaca, koji, iako povučeni iz svijeta i dalje postoje, što obznanjuje i postojanje Boga, te naposljetku i njegov gnjev, ali i dobrotu. Tako Foucault navodi citat jednog obrednika crkve u Beču, koji ističe gubavcima kako je Bogu po volji da budu okruženi tom boleštinom jer tako im se ukazuje Bog. Istovremeno, on ističe kako je milostiv Bog, jer gubavce kažnjava za zlo što su učinili na svijetu. „I ma koliko odvojen bio od Crkve i društva Zdravih, ti ipak nisi odvojen od milosti Božje. I zato budi strpljiv u boleštini svojoj; jer Gospod Naš ne prezire te sa tvoje bolesti, i nikako te ne udaljuje od društva svojega; već ako budeš imao strpljenja, bit ćeš spašen, kao i onaj gubavac koji je umro pred domom Skorojevića i bio odnesen pravo u raj“²⁷. Napušteni gubavci postepeno stvaraju vlastitu zajednicu, koja polagano poprima oblik vjerske zajednice, a iste takve zajednice postojat će i stoljećima poslije. No, umjesto gubavaca, ovaj put je pijedestal preuzeti skitnice, dokoličari i luđaci. Samim time što su gubavci bili isključeni iz društva, njima se označavao njihov identitet. Oni nisu bili samo bolesni, nego i isključeni, oni koje treba izbjegavati. Te zajednice koje su osnovane, bile formalno ili neformalno, bile su njihov novi identitet i njihov način reprezentacije u društvu.

Luđaci u renesansi su imali gotovo isti status kao gubavci stotinjak godina prije njih. Bili su isključeni iz društva, izdvojeni iz svakog oblika normalnog funkcioniranja, a njihovi životi su bili lutajućí, od jednog grada do drugog. Gradovi, pak, su ih revno izganjali izvan svojih bedema, a ako ne bi bili povjereni skupini trgovaca ili hodočasnika, bili su ostavljeni da lutaju dalekim poljima. Foucault navodi kako je taj običaj posebice bio učestao u Njemačkoj;

²⁶ Mišel Fuko, *Istorija ludila u doba klasicizma*, Beograd, 1980., str. 17

²⁷ *Ibid.*, str. 18

tako je u prvoj polovini 15. stoljeća u Nurnbergu zabilježeno prisustvo 62 luđaka, od kojih je 31 protjeran. U sljedećih pedeset godina iz grada prinudno odlazi još 21 luđak. No, mora se uzeti u obzir da su ovdje obuhvaćeni samo luđaci koje su uhvatile gradske vlasti. Pitanje je koliko ih je još izmaknulo ili nije bilo popisano. Prinudan odlazak je u ovim situacijama upravo označavao to u svojoj srži: luđaci su bili istjerivani iz gradova pod prijetnjom smrti u slučaju povratka. Naime, na gradskim bedemima su bili postavljeni stražari koji su imali dopuštenje da ustrijele luđaka koji je istjeran iz grada, ako bi se približio na određenu daljinu od gradskih bedema. No, nisu svi luđaci bili istjerivani iz gradova i ostavljeni da lutaju poljima. Neki su bili istjerani i natjerani da lutaju morima.

Naime, često se događalo da luđaci budu povjereni lađarima, tako primjerice navodi se primjer jednog luđaka iz Frankfurta koji je ostavljen brodarima na dužnost kako bi grad oslobodili njegove objesti: hodanja po gradu nagog.²⁸

Brod luđaka (eng. *Ship of fools*), poznata je slika nizozemskog slikara Hieronymus Bosch iz 15. stoljeća koja prikazuje ljudsko stanje u različitim situacijama. Istovremeno, brodovi luđaka su bili stvarni objekti kojima su se gradovi u renesansi obračunavali s luđacima. Naime, tada se razvio način kojim su se bavili gradovi sa svojim ludim stanovnicima: oni bi bili ostavljeni na brodu, povjereni pomorcima, jer su ludost, voda, more, kao što je svatko „znao”, imali afinitet jedno za druge. Brod luđaka je bio čudnovata pijana lađa koja plovi mirnim rijekama Raine i flamanskim kanalima sa šarolikom posadom duša, od kojih su neke pronašle zadovoljstvo i/ili lijek u promjeni okruženja i izolaciji, dok su drugi postajali bolesniji te umirali sami, kilometrima daleko od svoje obitelji. No, brodovi luđaka nisu samo služili svojoj primarnoj svrsi, odnosno prijevozu luđaka s jedne lokacije na drugu ili, što je bilo češće, vječnog boravka luđaka na moru. Naime, kada god bi brodovi pristali uz luku europskih gradova, građani su imali priliku uživati u atrakciji gledanja brodova punih stranih luđaka. Ovaj običaj nije izostao niti prestankom korištenja brodova. Nakon polaganog razvoja medicinskih ustanova, mnoga pripadnici aristokracije su imali običaj jednom tjedno, posebice nedjeljom, otići u šetnju s obitelji do jedne od takvih institucija, te platiti određeni novčani iznos, konkretno jedan peni, radi zadovoljstva gledanja luđaka u njihovim nastambama. Tako se navodi izvještaj kako je jedna bolnica u Londonu zaradila 400 funti u godinu dana samo od tih posjeta, što je značilo da je luđake posjetilo 96,000 posjetitelja. No, nisu se luđaci samo promatrali kako mirno stoje u svojim kavezima. Naime, posjetitelji su

²⁸ Ibid., str. 19

posebno voljeli čuvare koji su znali pokrenuti, posebice bičem, luđake da plešu i izvode različite vratolomije, poput majmuna. „Ludilo je postalo stvar za gledanje: ne više čudovište u dnu sebe sama, već životinja čudnovatih mehanizama, bestijalnosti u kojoj je čovjek odavno poništen. Lako mogu zamisliti čovjeka bez ruku, nogu, glave. Ali ne mogu zamisliti čovjeka bez misli: bio bi to kamen ili marva“²⁹

Prijelaz s brodova, nehumanog oblika kojim su se gradovi borili protiv luđaka, na drugu vrstu brodova zorno je prikazao Foucault: „Rada se klasicistički doživljaj ludila. Golema opasnost koja se ukazivala na obzorju petnaestog stoljeća ublažava se, uznemirujuće sile koje su nastanjivale Boschove slike izgubile su žestinu. Oblici, sada providni i poučljivi, opstaju, tvoreći pratnju, neizbježnu pratnju razuma. Ludilo je prestalo da, na granicama svijeta, čovjeka i smrti, bude figura eshatologije; tama u koju je ono uprlo bilo pogled i iz koje su se rađali oblici nemogućnog, raspršila se. Zaborav pada na svijet kojim je krstarilo slobodno robovanje njegovog Broda: on više neće ići, na čudnovatoj svojoj plovidbi od jednog ovozemaljskog svijeta do jednog drugog svijeta, tamo; on više nikada neće biti ta безусловna međa u daljini. Eto ga privezanog, čvrsto, sred stvari i ljudi. Zaustavljenog i zadržanog. Više nije barka, već bolnica“³⁰. Lokacija i institucija su se promijenile, ali doživljaj nije. Umjesto brodova luđaka, stvorene su bolnice luđaka, stacionirane, ali s istim metodama odnosa prema luđacima. A evolucija pristupa prema luđacima nije napredovala sve do 19. i 20. stoljeća. Štoviše, u 18. stoljeću, kako navodi Foucault, luđaci su često bili zatvarani u zatvore, gdje su bili smješteni uz kriminalce, ali i druge luđake. Stoga ne treba se čuditi kada Foucault kaže kako su u tim situacijama najgore prolazili kriminalci, okruženi ludilom po cijele dane.

Zanimljivo je za istaknuti kako su luđaci imali i zabranu besposličarenja u 18. stoljeću. Naime, svaki uhvaćeni luđak u javnosti koji provodi vrijeme besposleno bio je prisilno zaposleno. „Od početka će oni imati mjesto uz siromahe, valjane ili rđave, uz dokoličare, dobrovoljne ili ne. Kao i oni, i luđaci će biti podvrgnuti pravilima obaveznog rada; i više no jednom dogodilo se da su oni u toj jednoobraznoj prinudi jednostavno pokazali svoje neobično lice. U radionicama u koje su potrpani raspoznavali su se, i nehotice, po nesposobnosti da rade i slijede ritam zajedničkog života“³¹.

²⁹ Ibid., str. 79

³⁰ Ibid., str. 46

³¹ Ibid., str. 67

Iz svega navedenoga očito je koliko je identitet, odnosno reprezentacija luđaka kao takvoga utjecala na njega i njegov život. Kroz stoljeća su bili proganjani, istjerivani, podsmjehivani i ostavljeni da umiru u samoći, bilo na poljima ili morima Europe. Čak i kada su brodovi luđaka nestali, došli su novi alegorijski brodovi. I stoga, ono što su bili gubavci u srednjem vijeku, luđaci su naslijedili. I dugo su nosili tu baštinu.

7. MOĆ/ZNANJE I IDENTITET

Osnova Foucaultove teorije o znanju i moći i njezinom utjecaju na pojedinca je sljedeća: „znanje i moć se međusobno isprepliću i pretpostavljaju; znanje je utkano u moć, a moć je sastavnica znanja³²“. Glavni i jedini posjednici i moći i znanja su vlada, odnosno vlast. O utjecaju moći i znanja na identitet pojedinca, posebice u onom sociološkom smislu više je bilo rečeno u prijašnjim poglavljima ovoga rada. Međutim, zanimljivo je pogledati kako ove dvije tvorevine utječu na ljudskog tijelo, odnosno na fizički dio nas. Naime, autoritet ima moć pomoću koje manipulira našim tijelom, izlaže ga novim oblicima znanja te naposljetku podvrgava korisnoj dresuri. Tijelo stoga više nije slobodno odlučivati, nego je naučeno samo poslušno izvršavati zadane naredbe i obveze u svrhu poboljšanja svoga identiteta. Kako je to izgledalo u 17. i 18. stoljeću, ali na primjeru vojske, prikazuje sljedeći Foucaultov citat, koji navodi opis idealne tjelesne građe vojnika: „vojnici je netko tko se prepoznaje izdaleka, nosi određena obilježja krepkosti, hrabrosti i ponosa (...) pravo držanje glave, uzdignuta prsa, široka ramena, duge ruke, snažni prsti, uvučen stomak, jake butine, vitke noge i uska stopala³³. Vidljivo je iz ovoga kako se tijelo, a shodno tomu i identitet te naposljetku osoba, ne tretiraju više kao entitet, kao cjelina, nego samo kao fragmenti na koje je najlakše nanositi vlast i kontrolu. Od vojnika koji su imali svoju osobnost i svoj identitet, stvarali su se vojnici koji će uredno i pokorno izvršavati sve zapovijedi i koji će se tretirati samo kao dijelovi tijela. Njihov identitet je time rascjepkan i gotovo pa nepostojeći. Naposljetku, ovo je i način kontrole. Tijelo se ne tretira kao cjelina, a utječe se samo na mehaničke dijelove, poput pokreta, brzine, držanja. „Predmet kontrole nisu, ili nisu više, značenjski elementi ponašanja ili govor tijela, već ekonomičnost, efikasnost kretnji, njihova unutrašnja organizacija³⁴“.

Kakva je situacija sa suvremenim društvom i tvorevinama moći i znanja? Tko danas nadzire ponašanje ljudi, kao što je vojska nadzirala ponašanje, ali i fizičke značajke svojih ljudi? Foucault tvrdi kako to ljudi rade sami, i to kroz procese edukacije i obrazovanje, kroz institucije sistema i kroz mehanizme građenja svojih subjektivnosti. „Preciznije rečeno, svi psihološki entiteti (koji se ne mogu vidjeti golim okom, a o kojima se zaključuje na osnovu

³² Peternai Andrić, Kristina – Varga, Dejan, „Utjecaj znanja i moći pojedinca na tvorbu društvene zajednice, ili Zaselak kroz Foucaulta“, u: Lukić, Milica; Sabljčić, Jakov (ur.), *Između dviju domovina - zbornik Milorada Nikčevića*, Osijek, 2011., str. 376.

³³ Fuko, Mišel, „Nadzirati i kažnjavati“, u: Đorđević, Jelena (ur.), *Studije kulture*, Beograd, 2008., str. 186

³⁴ Ibid., str. 187

ponašanja) pomoću kojih se iskazuje subjektivitet ljudi - ego, samoća, osobnost, identitet itd. - predstavljaju izbore ljudi (ne nužno u potpunosti osviještene) u skladu sa danim (eksplicitnim ili implicitnim) društvenim normama“³⁵. Stoga, ljudi su u poziciji da imaju veći izbor načina pomoću kojih misle da mogu da ostvariti svoje planove i želje. Obavljajući te izbore ljudi postepeno grade i uobličavaju svoj identitet. No, istovremeno, oni se nalaze pod jakim utjecajem mreže odnosa moći koja se obavlja u društvu kao ishod prevladavajućeg pogleda na svijet koji održavaju različite društvene institucije poput obitelji, škole, bolnice, policije, vojske, itd. Ovo se također provodi uz pomoć procesa edukacije i obrazovanja u skladu sa jednim diskursom koji je iznad mnogih potisnutih i marginaliziranih diskursa koji postoje u društvu. Shodno tome, proces znanja koji se uvijek izvještava nekim simboličkim sistemom, poput jezika uobličava stvarnost u kojoj živimo. „Pojedinaac, sa svojim obilježjima, svojim identitetom, u svojoj prikovanosti za sebe samu, je proizvod jednog odnosa moći koji se vrši na tijelima, na mnoštvu, pokretima, željama, silama“³⁶.

Za utjecaj moći i znanja na pojedinca bitan je i pojam Panoptikona. Osmislio ga je engleski filozof Jeremy Bentham u 18. stoljeću, svojevrsni cirkularni zatvor u kojem je svaki zatvorenik mogao biti konstantno promatran sa svih strana, bez znanja da se promatra. „Osnova je poznata: na rubnom dijelu zgrada prstenasta oblika; u središtu toranj, na zidovima tornja otvori su širokih prozora koji gledaju na unutrašnju stranu prstena; rubna je zgrada podijeljena na ćelije od kojih svaka prolazi cijelom širinom zgrade. Ćelije imaju dva prozora, jedan koji, okrenut prema tornju, odgovara jednom od prozora na njemu, dok drugi gleda na vanjsku stranu i dopušta prolaz svjetlosti s kraja na kraj ćelije. Dovoljno je tada u središnjem tornju postaviti nadziratelja, a u svaku ćeliju zatvoriti po jednog luđaka, osuđenika, radnika ili učenika. Zahvaljujući djelovanju protusvjetla, s tornja se mogu opaziti malene siluete, zatočene u ćelijama na rubnom dijelu, koje se točno ocrtavaju na svijetlijoj pozadini. Koliko ima kaveza, toliko je i malih pozornica gdje je svaki glumac sam, savršeno individualiziran i stalno vidljiv. Panoptičko rješenje određuje prostorne jedinice koje dopuštaju gledanje bez prestanka i hitro prepoznavanje. Sve u svemu, time se izokreće osnova samice; odnosno, točnije, od njezinih se triju funkcija - zatvaranje, lišavanje svjetlosti i prikriivanje - zadržava

³⁵ Stojnov, Dušan, „Normalnost, moć i revizija psihologije“, u: Milenković, Pavle i dr. (ur.), *Mišel Fuko 1926-1984-2004 Hrestomatija*, Novi Sad, 2005., str. 273.

³⁶ Gordon, Colin (ur.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and other writings, 1972. – 1977.*, New York, 1980., str. 73 - 74

samo prva, a ostale se dvije uklanjaju. Jasna svjetlost i pogled nadgledatelja zatočuju bolje od sjenke koja je konačno pružala i zaštitu. Vidljivost je stupica³⁷

Panoptikon je bitan za Foucaulta u smislu nadzora, ispitivanja i zatvaranja, koji su sastavni dio Panoptikona, ali i bitni dio modernog zatvora. Panoptikon je prema Foucaultu arhitektonska naprava koja ostvaruje snagu institucije neovisno o sustavu: sveprisutni nadzor koji ne zahtijeva osobe, odnosno čuvere. Panoptikon je bitan i za stvaranje identiteta. Konstantan nadzor tijela uvjetuje i nadzor identiteta, a u simbiozi s moći i znanjem, ovaj trio stvara ultimativni oblik nadzora sadašnjosti i budućnosti.

Nadzor je odavno izašao iz okvira zatvorskog sustava. Suvremeno društvo je obilježeno kontrolom i praćenjem, bilo kamerama na javnim prostorima, ili vlastitim omogućavanjem praćenja putem različitih geolokacijskih Internet servisa. Uostalom i različite kartice za skupljanje bodova trgovina i trgovačkih centara su jedan oblik Panoptikona, gdje se konstantno prati što se kupuje, u kojoj količini, u koje vrijeme... Poanta je da, iako Panoptikon u svom arhitektonskom obliku ne postoji, on je ipak prisutan kao obrazac za nadziranje modernog društva, ali i eksperimentiranje nad društvom. On predstavlja tip postavljanja tijela u prostoru, raspoređivanja pojedinaca u odnosu prema drugim pojedincima, hijerarhijske organizacije, razmještanje središta i tokova moći te definiranja njezinih oruđa i načina intervencije. Tako Foucault navodi³⁸ kako bi se Panoptikon mogao iskorištavati za eksperimente poput učenja djece da dva i dva nisu četiri nego pet, ili da je mjesec samo komad sira na nebu. Mogućnosti su svemoguće, a Panoptikon bi svakako ispunjavao svoju svrhu: provođenje moći i znanja vlasti još savršenijima. Moguće se stoga upitati: ako moć i znanje uz nadzor i kažnjavanje imaju utjecaja na stvaranje identiteta i ako Panoptikon je stvaran, možda ne u svojoj klasičnoj arhitektonskoj izvedbi, ali u nekim novim, diskretnijim oblicima, kako onda izgraditi vlastiti identitet, bez vanjskih utjecaja, samo uz vlastite napore i želje?

³⁷ Peternai Andrić, Kristina – Varga, Dejan, „Utjecaj znanja i moći pojedinca na tvorbu društvene zajednice, ili Zaselak kroz Foucaulta”, u: Lukić, Milica; Sabljčić, Jakov (ur.), *Između dviju domovina - zbornik Milorada Nikčevića*, Osijek, 2011., str. 373.

³⁸ Fuko, Mišel, „Nadzirati i kažnjavati”, u: Đorđević, Jelena (ur.), *Studije kulture*, Beograd, 2008., str. 213

8. ZAKLJUČAK

Odgovoriti na pitanje tko je bio Michel Foucault je kompleksno odgovoriti kao i na pitanje kako je Foucault promatrao identitet pojedinaca. Svakako, definicija navedena u uvodu se često navodi kao jedina prava „fukovska“ definicija identiteta, no... Kako je Foucault bio više od autora, povjesničara, filozofa i svemu onome što mu biografiji pripisuju, tako je i njegovo poimanje identiteta bilo mnogo kompleksnije. Razvilo se tu mnogo teorija, bilo o identitetu u doba ludila, u doba razvoja i represije seksualnosti ili kroz prizmu moći/znanja. Naposljetku, koja je konačna poanta Foucaulta i identiteta. Je li identitet zaista samo jasan dijelu izvan tijela, jer tijelo je rastezljivo i nepouzadno? Određuju li društvene norme identitet pojedinca i društva kao što je bilo u klasicizmu, posebice vezano uz luđake? Imaju li zaista moć/znanje izniman utjecaj na identitet, tijelo i općenito pojedinca kao što se može razabrati u njegovim opisima idealnih vojnika 17. i 18. stoljeća? Foucault je modernu filozofiju zadužio u mnogim područjima, a identitet je samo jedna od njih. Možda na kraju je istina upravo o onoj njegovoj tezi kako jedino odustajanjem od identiteta možemo spoznati nešto mnogo bolje – slobodu. A možda je nesuđena zlatna ribica bila mnogo kompleksnija da bi se jedna teorija o identitetu mogla sabrati u ovih par desetaka stranica.

LITERATURA

KNJIGE:

Bauman, Zygmunt, *Identity*, Cambridge, 2004.

Foucault, Michel, *Sex, Power and the Politics of Identity*, New York, 1996.

Foucault, Michel, *Vladanje sobom i drugima Predavanja na Collège de France (1982 1983)*, Zagreb, 2010

Fuko, Mišel, *Istorija ludila u doba klasicizma*, Beograd, 2008.

Fuko, Mišel, *Istorija seksualnosti*, Beograd, 1978.

Horrocks, Chris –Jevtić, Zoran, *Introducing Foucault: A Graphic Guide*, New York, 1997.

ZBORNICI RADOVA:

Gordon, Colin (ur.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and other writings*, 1972. – 1977., New York, 1980.

Rabinow, Paul (ur.), *The Foucault Reader*, New York, 1984.

RADOVI U ZBORNIKU:

Foucault, Michel - Gilles Deleuze. „Intellectuals and Power“, u: F. Bauchard, Donald (ur.), *Language, Counter-Memory, Practice: selected essays and interviews by Michel Foucault*, Ithaca, NY, USA, 1980., str. 205 – 217

Fuko, Mišel, „Nadzirati i kažnjavati“, u: Đorđević, Jelena (ur.), *Studije kulture*, Beograd, 2008., str. 186 – 231

H. Martin, Luther i dr., „Truth, Power, Self: An Interview with Michel Foucault - October 25th, 1982“, u *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*, London, 1988., str. 9 - 13

Hall, Stuart, „Kome treba identitet“, u: Duda, Dean (ur.), *Politika teorije*, Zagreb, 2006. str. 357 – 375

Peternai Andrić, Kristina – Varga, Dejan, „Utjecaj znanja i moći pojedinca na tvorbu društvene zajednice, ili Zaselak kroz Foucaulta“, u: Lukić, Milica; Sabljčić, Jakov (ur.), *Između dviju domovina - zbornik Milorada Nikčevića*, Osijek, 2011., str. 369 – 381

Stojnov, Dušan, „Normalnost, moć i revizija psihologije“, u: Milenković, Pavle i dr. (ur.), *Mišel Fuko 1926-1984-2004 Hrestomatija*, Novi Sad, 2005., str. 253 – 282

ČLANCI U ČASOPISU

Božić - Vrbančić, Senka, „Diskurzivne teorije i pitanje europskog identiteta“, u *Etnološka tribina*, vol. 35., br. 31., Zadar, 2009., str. 9 - 38

Taylor, Charles, „Foucault on freedom and truth“, u *Political Theory*, vol. 12, br. 2, New York, 1984 str. 152 – 183

Weir, Allison, „Modern identities between Taylor and Foucault“, u *Philosophy & Social Criticism*, vol. 35, br. 5, Waterloo, ON, Canada, 2009., str. 533 - 553